

بررسی وضعیت حقوق بشری مهاجرین افغان در پی اخراج اجباری از ایران

تهیه شده توسط
مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا

July 2025

موضوع: وضعیت حقوق بشری مهاجرین افغان در پی اخراج اجباری توسط دولت ایران
تهیه کننده: مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا
تماس: +31644968519, +31684319723
ادرس وبسایت: www.awalegalsocial.com
ایمیل: info@awalegalsocial.com
مکان: هلند

مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا (AWA)

مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا یک نهاد مستقل مستقر در هلند است که توسط گروهی از وکلای مدافع زن و فعالین حقوق بشر افغانستان رهبری میشود.

آوا با هدف حمایت از مهاجران، پناجویان و افراد آسیب‌پذیر مخصوصا زنان و کودکان افغان تأسیس شده است. این مرکز تلاش می‌کند از طریق ارائه خدمات حقوقی، مشاوره اجتماعی و تحقیقات و آموزش، کرامت انسانی و حقوق بنیادین افراد را حفظ و تقویت کند.

این مرکز با تکیه بر بیش از ۱۵ سال تجربه در حوزه حقوق، دادخواهی و حمایت اجتماعی در افغانستان، اکنون به‌عنوان بستری رسمی جهت گسترش خدمات تخصصی خود برای مردم افغانستان مخصوصا زنان فعالیت میکند.

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۲	سوالات تحقیق.....
۲	اهداف تحقیق.....
۲	اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۳	روش تحقیق و جمع آوری اطلاعات.....
۳	محدودیت دسترسی به اطلاعات.....
۴	پیشینه موضوع.....
۵	یافته های میدانی مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا.....
۷	تحلیل دیدگاه های کارشناسان
۷	نظر قوانین داخلی ایران و قوانین بین المللی در رابطه به مهاجرت و پناهندگی.....
۸	قوانین بین المللی در رابطه به پناهندگی و مهاجرت.....
۸	رفتار دولت ایران با مهاجرین قانونی و غیر قانونی.....
۹	تاثیرات اخراج اجباری مهاجرین بر وضعیت انسانی، اقتصادی و امنیتی آنها در افغانستان.....
۹	چالش ها و زیر ساخت ها لازم برای پذیرش بازگشت کننده گان در افغانستان
۱۰	عوامل سیاسی و امنیتی در روابط دیپلماتیک بین طالبان و
۱۰	چگونگی وضعیت کودکان، زنان و افراد آسیب پذیر.....
۱۱	چگونگی حقوق کودکان، حق آموزش، سلامت و امنیت پس از بازگشت مهاجرین افغان به کشور.....
۱۱	نقش جامعه مدنی و مردم ایران و افغانستان در حمایت یا اعتراض به روند اخراج ها
۱۲	نتیجه گیری.....
۱۳	پیشنهادهات.....
۱۵	منابع

در دهه‌های اخیر، ایران یکی از کشورهای اصلی است که شهروندان افغانستان برای مهاجرت به آن پناه برده‌اند و آمار این مهاجرت مخصوصاً پس از برگشت طالبان به قدرت طی حدود چهارسال گذشته افزایش زیادی داشته است و شهروندان افغانستان به دلیل بحران‌های امنیتی و سیاسی و اقتصادی ناچار به ترک کشور خود شدند و در ایران سکونت گزیدند.

با افزایش فشارهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و موج مهاجر ستیزی در بین مردم در داخل ایران مخصوصاً پس از درگیری ۱۲ روزه بین ایران و اسرائیل، روند اخراج مهاجرین افغان از ایران شدت گرفته و نگرانی‌هایی در خصوص نقض حقوق بشر این افراد مطرح شده است.

این روند، که در موارد متعددی به صورت گروهی و بدون رعایت تشریفات قانونی و اصول بنیادین حقوق بشر و به صورت اجباری صورت گرفته، موجب نگرانی‌های گسترده در سطح ملی و بین‌المللی گردیده است. در این میان، گروه‌های آسیب‌پذیری همچون کودکان، زنان، بیماران و افرادی که سال‌ها در ایران زندگی کرده‌اند، بیش از دیگران در معرض آسیب قرار گرفته‌اند.

براساس آخرین آمار نشرشده از سازمانهای مختلف بین‌المللی، مسئولین دولتی در ایران، مسئولین وزارت امور مهاجرین و عودت‌کنندگان افغانستان بیش از یک میلیون نفر تنها در بازه زمانی چند ماه گذشته یعنی از آغاز سال خورشیدی ۱۴۰۴ از ایران به افغانستان بازگشته‌اند. در پی این اخراج‌ها مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا به مدت ۱۰ روز کاری به ده‌ها قضیه حقوقی این مهاجرین مشوره رایگان ارائه نموده و در ساختن اسناد و درخواست‌های قانونی و حقوقی همراه متقاضیان کمک و همیاری کرد است. درنهایت این مرکز تصمیم گرفت که تحقیقی را راجع به وضعیت حقوق بشری این مهاجرین راه اندازی نماید.

تحقیق حاضر که هدف آن بررسی ابعاد مختلف حقوقی، انسانی و سیاسی اخراج مهاجرین افغانستانی از ایران است توسط تیم تحقیق این مرکز به مدیریت و نظارت و نگارش نهایی بانو مریم تهیه گردیده است.

این تحقیق، ضمن تحلیل اسناد داخلی و بین‌المللی مرتبط توسط کارشناسان، به ارزیابی پیامدهای فردی، اجتماعی این روند بر زندگی شهروندان عودت‌کننده و اخراج‌شده از ایران می‌پردازد و در نهایت، پیشنهاداتی در راستای تضمین حقوق مهاجرین، رعایت تعهدات بین‌المللی توسط دولت ایران و تقویت سازوکارهای حمایتی ارائه می‌نماید.

سوالات تحقیق

- 1- روند اخراج مهاجرین افغان از ایران چگونه صورت می‌گیرد؟
- 2- آیا در این روند اصول و موازین حقوق بشر رعایت می‌شود؟
- 3- تأثیر اخراج بر وضعیت مهاجرین (از نظر اقتصادی، امنیتی و روانی) چیست؟

اهداف تحقیق

هدف کلی:

بررسی و تحلیل وضعیت حقوق بشری در روند اخراج مهاجرین افغان از ایران.

اهداف جانبی:

شناسایی نقض موازین حقوق بشر در روند اخراج.

بررسی تجربه مهاجرین افغان در زمان بازداشت، اخراج و پس از آن.

تحلیل جایگاه حقوق بین‌الملل در حمایت از مهاجرین و پناهیجویان.

اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به افزایش گزارش‌های اخراج گسترده و فوری مهاجرین افغان که در اکثر موارد بدون رعایت موازین حقوق بشری افراد صورت گرفته است، بررسی حقوقی و انسانی این مسئله امری ضروری و اجتناب ناپذیر است تا بتوان توسط آن موارد نقض سیستماتیک حقوق بشری را شناسایی نموده و توجه سازمانهای مسئول را برای رسیدگی و جلوگیری از تکرار و ادامه این نقض ها جلب نمود. این بررسی نه تنها در ارتقاء آگاهی عمومی نقش دارد، بلکه می‌تواند به عنوان منبع معلوماتی برای نهادهای مسئول، سازمان‌های حقوق بشری و نهادهای بین‌المللی مورد استفاده قرار گیرد.

روش تحقیق و جمع آوری اطلاعات:

این تحقیق از رویکرد کیفی بهره می‌برد و با تمرکز بر تحلیل عمیق و فهم زمینه‌ای، به بررسی ابعاد حقوقی و انسانی اخراج مهاجرین افغان از ایران می‌پردازد. روش‌های جمع‌آوری داده‌ها شامل موارد زیر است:

- مصاحبه‌ها با صاحب نظران در بخش حقوق بشر، اساتید دانشگاه‌ها، روانشناسان و متخصصین امور مهاجرت.
- مصاحبه‌های میدانی با مهاجرین افغان که پس از جنگ دوازده روزه ایران و اسرائیل اخراج شده‌اند.
- گزارش‌های میدانی و منابع خبری معتبر جهت دستیابی به اطلاعات عینی درباره روند اخراج و واکنش نهادهای مختلف.
- تحلیل اسناد حقوق بشری بین‌المللی شامل کنوانسیون‌ها، قطعنامه‌ها، و سایر مستندات حقوقی مرتبط با موضوع تحقیق.

محدودیت‌های دسترسی به اطلاعات

با وجود تلاش‌های گسترده برای گردآوری داده‌های جامع و معتبر، تحقیق حاضر با محدودیت‌هایی در دسترسی به اطلاعات رسمی و شفاف مواجه بوده است. فعالیت‌های غیرشفاف نهادهای مرتبط با دولت دی‌فاکتو، عدم انتشار داده‌های قابل اعتماد، و چالش‌های لجستیکی و امنیتی در مناطق هدف، جمع‌آوری داده‌های اولیه را با دشواری‌هایی روبرو ساختند.

به همین دلیل، مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا به منظور حفظ پیوستگی فعالیت‌ها و دسترسی لحظه‌ای به اطلاعات، اقدام به طراحی و تدوین فرم‌های مصاحبه به صورت آنلاین نموده است. این فرم‌ها به گونه‌ای تنظیم شده‌اند که قابلیت جمع‌آوری داده‌ها به شیوه‌ای سریع، ایمن و ساختاریافته را فراهم می‌سازند.

بخش قابل توجهی از این فرم‌ها توسط همکاران میدانی در نقاط مرزی اسلام قلعه و مرز زرنج و تعدادی نیز از شهروندان مهاجری که به کابل بازگشته‌اند تکمیل گردیده است. این داده‌ها بازتاب دهنده دیدگاه‌ها و تجارب مهاجرین در مناطق یاد شده بوده و نقش مؤثری در تحلیل وضعیت حقوق بشری ایفا می‌کنند.

پیشینه موضوع

با بازگشت طالبان به قدرت در افغانستان در آگست ۲۰۲۱، موج جدیدی از مهاجرت افغان‌ها به کشورهای همسایه، به ویژه ایران، آغاز شد و ایران یک بار دیگر شاهد ورود گسترده شهروندان افغانستان که شامل گروه‌های مختلف قومی، مذهبی، فعالین حقوق بشر، نظامیان، کارمندان دولت سابق و مردمی بود که از ناامنی، فقر و سرکوب طالبان گریخته بودند.

بر اساس گزارش کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل (UNHCR)، تا پایان سال ۲۰۲۳، جمعیت مهاجرین افغان در ایران بین ۴.۵ تا ۶ میلیون نفر برآورد شده بود. این جمعیت شامل مهاجران قانونی، دارندگان کارت آمایش، و مهاجران فاقد مدرک بود که بسیاری از آنان در مشاغل ساختمانی، زراعتی و خدمات شهری فعالیت داشتند.

در جون ۲۰۲۵، پس از پایان جنگ ۱۲ روزه میان ایران و اسرائیل، دولت ایران سیاست‌های مهاجرتی خود علیه مهاجرین افغانستان را به طور چشمگیری افزایش داد، برخی مقامات ایرانی مهاجرین افغان را به «جاسوسی برای اسرائیل» متهم کردند و با استناد به نگرانی‌های امنیتی، ضرب‌الاجلی برای خروج اتباع فاقد مدرک تعیین کردند.

طبق اطلاعیه رسمی وزارت کشور ایران، تاریخ نهایی خروج مهاجران فاقد مدرک ۱۵ سرطان ۱۴۰۴ اعلام گردید. در اواسط ماه جوزا ۱۴۰۴، عملیات گسترده دستگیری و اخراج افغانها آغاز شد و به گفته ی سازمان بین‌المللی مهاجرت (IOM)، تنها در ماه جون بیش از ۲۳۳۹۰۰ نفر از ایران به افغانستان بازگردانده شدند که اکثر آنان به صورت اجباری اخراج شده بودند.

بر اساس گزارش رسمی دفتر هماهنگی امور بشردوستانه سازمان ملل متحد (OCHA) تا تاریخ ۱۹ جولای ۲۰۲۵، تعداد مهاجرین افغان بازگشتی از ایران به افغانستان به بیش از ۱'۱۹۰'۰۰۰ نفر رسیده است. این رقم شامل بازگشت‌های داوطلبانه و اجباری بوده و بخش عمده‌ای از آن پس از پایان جنگ ایران و اسرائیل و آغاز سیاست‌های سخت‌گیرانه مهاجرتی ایران اتفاق افتاده است.

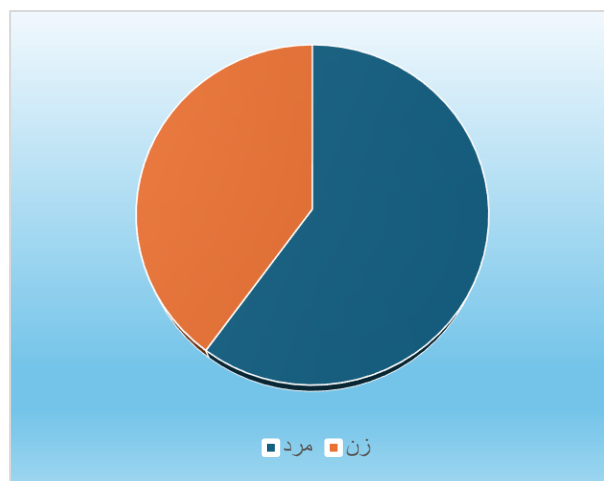
طبق گزارش‌های نشر شده در رسانه‌های مختلف خبری میتوان گفت میانگین بازگشت شهروندان اخراج شده از ایران به افغانستان روزانه به ۹۰۰۰ نفر و در مواردی به صورت هفته وار تا ۸۸ هزار نفر نیز رسیده است.

این آمارها نشان می‌دهند که موج اخراج‌ها نه تنها گسترده، بلکه بی‌سابقه بوده و با بحران انسانی در مرزهای افغانستان همراه شده است. بسیاری از مهاجرین در شرایط گرمای شدید، بدون سرپناه و خدمات اولیه، در گذرگاه‌های مرزی مانند اسلام قلعه سرگردان مانده‌اند.

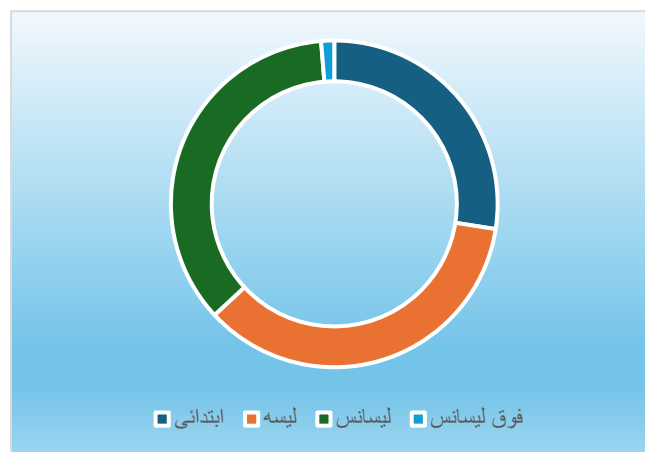
یافته‌های میدانی مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا درباره وضعیت مهاجرین در مرز اسلام قلعه و زرنج

مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا پس از انجام تحقیقات میدانی در منطقه ی مرزی اسلام قلعه و کابل، به داده‌های ذیل دست یافته که شامل ارزیابی‌های عینی از وضعیت مهاجرین بازگشتی و چالش‌های موجود است. این داده‌ها توسط همکاران ما در قالب فورمه‌های تحقیقاتی به صورت آنلاین و یا بطور مستقیم با مهاجرین اخراج شده از ایران تهیه گردیده اند.

افراد شرکت کننده در جامعه آماری مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا حدود ۶۰ فیصد مردان و ۴۰ فیصد زنان بوده اند که ۶۸ فیصد شرکت کننده گان متاهل و ۳۲ درصد مجرد میباشند.

میزان تحصیلات شرکت کننده گان بین تعلیمات ابتدایی تا فوق لیسانس بوده است.

- اکثر شرکت کننده گان در تحقیق مهاجرینی بوده اند که بین ۴ تا ۱۴ سال در ایران اقامت داشته اند، و بطور ۵۰ درصد شرکت کننده گان بطور قانونی با مدارک هویتی قابل تایید و پذیرش مثل کارت آمایش، پاسپورت با ویزاهای معتبر سیاحتی، تحصیلی و کاری و برگه سرشماری بوده اند.

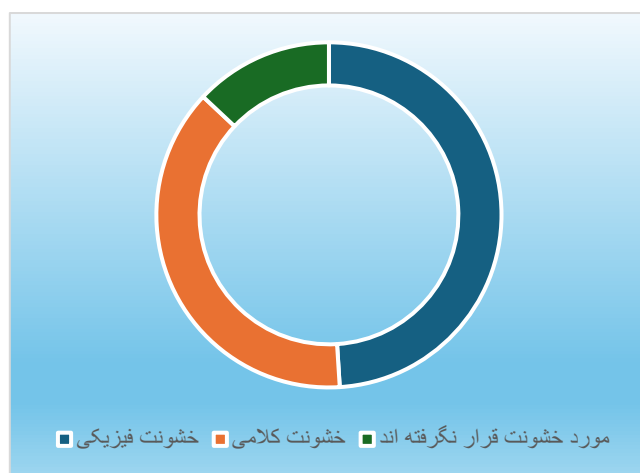
- شرکت کننده گان در تحقیق به دلایل فقر، نبود امنیت و نبود امکان تحصیل برای زنان تصمیم به مهاجرت گرفته بودند، و ۲۰ درصد از اشتراک کننده گان دچار مشکلات جسمانی و بیماری های خاص بودند. مثل بیماریهای قلبی و عروقی، سرطان، دیابت که نیاز به دیالیزم دارند.

حدود 74 درصد از شرکت کننده گان در ایران شاغل بوده اند که معمولاً در گروه های شغلی کارگری، فروشنده گی، خیاطی، باغبانی و روفوگری کار می کرده اند.

- حدود ۵۵ درصد شرکت کننده گان خانه و یا جایداد برای خود شان رهن نموده بودند که حدود ۴۱ درصد نتوانسته بودند پول رهن خانه شان را قبل از اخراج دریافت کنند و اسناد قانونی برای اثبات ادعای خود و شکایت نینداشته اند.

۸۷ درصد از اشتراک کننده گان یا در حین اخراج یا در طی مسیر مورد خشونت قرار گرفته بودند از این تعداد ۴۹ درصد خشونت فیزیکی و ۳۸ درصد خشونت کلامی را تجربه کردند.

-اشتراک کننده گان از ولایات مختلف افغانستان بوده اند که اکثرا سرپناه شخصی ندارند و آنها مجبور اند پس از این خانه کرایه کنند

- حدود ۹۹ درصد از اشتراک کننده گان از آینده نامعلومشان در افغانستان نیز هراس داشته اند.

تحلیل دیدگاه‌های کارشناسان و یافته‌های مربوط درباره اخراج مهاجران افغان از ایران

در بخش دیگر این تحقیق مرکز خدمات حقوقی و اجتماعی آوا با طیف گسترده‌ای از صاحب نظران شامل اساتید دانشگاه، حقوق‌دانان، فعالان مدنی، خبرنگاران و روان‌شناسان پرسش‌های را مطرح نموده. این نظریات و یافته‌ها بر اساس پاسخ‌های کارشناسان به سوالات مطرح شده توسط تیم تحقیق به ابعاد گوناگون حقوقی، انسانی، سیاسی و امنیتی مرتبط با روند اخراج مهاجرین افغان از ایران می‌پردازد. تمرکز اصلی این تحلیل بر تبیین پیامدهای این روند در چارچوب قوانین ملی و بین‌المللی، وضعیت مهاجرین بازگشتی، نقش دولت‌ها، و تأثیر آن بر گروه‌های آسیب پذیر از جمله کودکان، زنان و نظامیان پیشین افغانستان است. این بخش با نگاهی تحلیلی، بدون بازتولید ساختار سوال و جواب، به بازتاب جامع نظرات کارشناسان اختصاص یافته است.

نظر قوانین داخلی ایران و قوانین بین‌المللی در رابطه به مهاجرت و پناهندگی

کارشناسان به این باور اند که ایران با استناد به قوانین داخلی خود، چهارچوب‌های قوانین بین‌المللی را در روند اخراج مهاجرین افغان نقض نموده است.

قوانین داخلی ایران؛ مهاجرت غیر قانونی به این کشور را مصداق جرم دانسته و اخراج مهاجرین غیر قانونی را کاملاً قانونی شمرده شده است بطور مثال: «قانون ورود و اقامت اتباع خارجی» مصوب ۱۳۱۰، به دولت ایران اجازه می‌دهد در مواردی مانند اقامت غیرمجاز یا تهدید به نظم عمومی، اقدام به اخراج اتباع خارجی کند همچنان ماده ۱۱ همین قانون اشاره به این دارد که اتباع بیگانه بدون اجازه نامه ممکن است اخراج شوند. آیین‌نامه‌های اجرایی نیز اختیار شناسایی و طرد اتباع غیرمجاز را به وزارت داخله این کشور داده اند. این در حالیست که ایران کنوانسیون ۱۹۵۱ پناهندگی را نپذیرفته است ولی الحاقیه ۱۹۶۷ آن را پذیرفته است. در این صورت دولت ایران ملزم به رعایت این کنوانسیون و الحاقیه ان می‌باشد و حق ندارد که مهاجرین را به این گونه اخراج نماید. و در عین حال ایران اعلامیه جهانی حقوق بشر را چون پذیرفته است، که در ماده ۱۴ ان هم اشاره به این دارد "که اگر کسی در معرض شکنجه قرار دارد و بنابر این دلیل مهاجر شد کسی حق اخراج او را ندارد" پس ایران اعلامیه جهانی حقوق بشر را نیز نقض نموده است.

قوانین بین المللی در رابطه به پناهندگی و مهاجرت

بنظر استاتید دانشگاه و فعالین حقوق بشر اخراج اجباری مهاجرین افغان توسط ایران با مفاد کنوانسیون های بین المللی مانند کنوانسیون ۱۹۵۱ پناهندگی و اعلامیه جهانی حقوق بشر مقابرت دارد.

چونکه اقدام ایران مبنی بر اخراج اجباری و دسته جمعی مهاجران افغانستان ناقص قواعد و اصول مندرج در اسناد متعدد بین المللی مربوط به حقوق بشر و حقوق پناهندگان است.

ماده ۳۳ کنوانسیون ۱۹۵۱ مربوط به وضعیت پناهندگان بیان میدارد که هیچ کشوری نمیتواند پناهجو یا مهاجری را به سرزمینی که جان، آزاد یا امنیت او در آن در خطر باشد باز گرداند. این اصل به عنوان یک قاعده عرفی بین المللی، برای همه دولتها، به شمول دولت هایکه عضواين کنوانسیون نیستند، الزامآور است.

به همین ترتیب، بر اساس ماده ۳ کنوانسیون منع شکنجه، هیچ دولت طرف این معاهده نباید شخصی را به کشور دیگری اخراج کند، یا تسلیم نماید، که دلایل موجهی وجود داشته باشد که نشان دهد وی در معرض خطر شکنجه در آن کشور قرار خواهد گرفت.

از سوی دیگر، اخراج دسته جمعی بدون بررسی وضعیت و پرونده های فردی مهاجران طبق ماده ۱۳ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی ممنوع شده است. این ماده تضمین کننده حق رسیدگی فردی پیش از اخراج است، به موجب حکم این ماده، همه افرادی که در معرض اخراج قرار میگیرند باید این امکان و فرصت را داشته باشند که علیه اخراج خود اعتراض کند و اعتراض آنها باید توسط مراجع با صلاحیت قضایی و به صورت عادلانه مورد رسیدگی قرار گیرد.

گزارش ها و مشاهدات متعددی از جریان اخراج مهاجران افغانستان از ایران نشان میدهد که قواعد پیش گفته در روند اخراج مهاجران افغانستان نادیده گرفته شده و به وضوح نقض شده است، پرونده ها و وضعیت افراد به صورت انفرادی و پیش از اخراج، بررسی نشده و همچنان وضعیت افغانستان تحت حاکمیت طالبان که در آن شکنجه، بازداشت های خود سرانه، ناپذی سازی قهری، قتل و گونه های فاحش نقض حقوق بشر در آن همه روزه ارتکاب پیدا می کند و زنان از تمامی حقوق انسانی خود از جمله حق آموزش و کار محروم هستند در نظر گرفته نشده است.

رفتار دولت ایران با مهاجرین قانونی و غیر قانونی

کارشناسان و خبرنگاران در رابطه به اینکه دولت ایران رفتار متفاوتی با مهاجرین دارای مدارک (پاسپورت، کارت آمایش، ویزا) و مهاجرین غیر قانونی داشته یا خیر. به این باور اند:

که قاعدتا باید رفتار عمومی دولت ایران متفاوت باشد، اما در عمل هیچ تفاوتی بین مهاجر قانونی و غیر قانونی نبوده است. هرچند ادعا می شود که دارندگان مدارک رسمی مانند پاسپورت، ویزا یا کارت آمایش از امنیت نسبی

برخوردارند، اما شواهد میدانی خلاف این را نشان می‌دهد. در موج اخیر اخراج‌ها، حتی مهاجرینی که اقامت قانونی، کارت آمایش معتبر یا ویزای رسمی از کنسولگری‌های ایران داشته‌اند، هدف بازداشت و اخراج قرار گرفته‌اند.

موارد متعددی از پارهمردن پاسپورت‌های قانونی، اخراج دانش‌آموزان دارای کارت آمایش از مدارس، و بازداشت شبانه افراد دارای اقامت قانونی گزارش شده است. این وضعیت نشان می‌دهد که حتی داشتن مدرک قانونی، در مقابل فضای امنیتی، فساد نهادهای اجرایی و نبود شفافیت اداری، تضمینی برای حفظ حقوق مهاجرین محسوب نمی‌شود.

تأثیرات اخراج اجباری مهاجرین بر وضعیت انسانی، اقتصادی و امنیتی آنها در افغانستان

در رابطه کارشناسان سیاسی و اقتصادی به این باور اند که: اخراج ناگهانی مهاجرین افغانستان از ایران، به ویژه در موج‌های گسترده اخیر، تبعات متعددی در تمام بخش‌ها بطور گسترده‌ای دارد:

در قدم نخست بحران غذا است که هیچ امکانات و امدادی برای تهیه غذا در نقاط مرزی وجود ندارد. بسیاری از بازگشت‌کنندگان فاقد شغل که طبق گزارش UNHCR، ۶۰٪ اخراج شدگان هیچ منبع درآمدی ندارند، و فاقد منابع اولیه زندگی در افغانستان هستند. تمرکز این جمعیت در ولایت‌های مرزی مانند هرات و نیمروز، باعث تشدید فشار بر منابع محدود محلی شده است. همچنین، کاهش حواله‌های ارسالی از سوی مهاجرین شاغل در ایران، درآمد هزاران خانواده را در افغانستان قطع کرده و فقر را گسترش داده است. بحران مسکن نیز یکی دیگر از مشکلاتی است که همین لحظه حتی در قریه‌های دور دست هم خانه به راحتی پیدا نمیشود و مشکل جدی مسکن بیداد میکند: خطر بازداشت یا آزار توسط طالبان برای برخی نظامیان پیشین، زنان فعال، خبرنگاران وجود دارد.

چالش‌ها و زیرساخت‌ها لازم برای پذیرش بازگشت‌کننده‌گان در افغانستان

باور‌ها از این قرار است که هیچ زیرساختی وجود ندارد. نه تنها که زیرساخت‌های ضروری برای اسکان، بهداشت، آموزش و اشتغال بازگشت‌کنندگان فراهم نیست، بلکه حکومت طالبان نیز به دلیل ضعف اجرایی، منابع محدود و سیاست‌های تبعیض‌آمیز، توانایی و اراده لازم برای ساماندهی این بحران انسانی را ندارد.

گزارش‌های سازمان بین‌المللی مهاجرت (IOM) و دفاتر سازمان ملل متحد، حاکی از فقدان مراکز مناسب اسکان موقت، کمبود کمک‌های انسانی، نبود حمایت روانی و خدمات بهداشتی در مناطق مرزی است. در بسیاری از موارد، بازگشت‌کنندگان پس از اخراج، در شرایط بی‌سرپناه و بی‌منبع رها شده‌اند. و در این جریان اگر کمک‌های مردمی در مرزها وجود نداشت به دلیل نبود زیرساخت‌ها یک بحران انسانی بزرگی رخ میداد.

در پی ناتوانی نهادهای مسئول داخلی افغانستان و سازمان‌های بین‌المللی فعال در پاسخ‌گویی به بحران بازگشت مهاجرین افغان، موجی از همیاری مردمی از سوی شهروندان ولایت‌های مختلف، به ویژه هرات، شکل گرفت. این

اقدامات خودجوش در نقطه‌ی مرزی اسلام قلعه نمود بارزی یافت و شامل طیف گسترده‌ای از خدمات اولیه بشر دوستانه بود.

اقدامات شهروندان شامل موارد زیر است:

- توزیع مواد غذایی و داروهای ضروری.
- ارائه خدمات بهداشتی و کمک‌های اولیه صحی.
- انتقال مهاجرین به ولایات مختلف برای اسکان موقت.
- ایجاد سرپناه‌های اضطراری در نواحی مرزی.
- ارائه مشاوره‌های روانی و حمایت حقوقی، به ویژه برای افراد آسیب‌دیده

عوامل سیاسی و امنیتی در روابط دیپلماتیک بین طالبان و ایران ، و تاثیر مستقیم آن بر اخراج مهاجرین افغان

یکی از دلایل عمده ایست که ایران بعد از جنگ 12 روزه با اسرائیل افغان ها را متهم به جاسوسی کرد و در پی این اتهام دست به اخراج مهاجرین افغان زده است اما نگرانی ایران بیشتر از این است که ممکن در آینده نه چندان دور دوباره جنگ آغاز شود، و در بین این مهاجرین افغان تعداد زیادی از نظامیان حکومت پیشین هستند که آموزش دیده به دست نیروهای نظامی امریکا اند و ممکن امریکا از این نیرو ها علیه ایران استفاده کند. همچنان عوامل دیگری چون:

- عادی سازی تدریجی روابط تهران و طالبان: ایران تلاش دارد نفوذ اقتصادی و سیاسی خود را در افغانستان حفظ کند. در این راستا، مسئله مهاجرین گاه به عنوان ابزار فشار یا امتیازدهی در مذاکرات استفاده شده است.
- مناقشه بر سر آب هیرمند: در سال‌های اخیر، ایران بارها از موضوع مهاجرین برای فشار بر طالبان در زمینه حق آبه استفاده کرده و مهاجرین را در این معادله قربانی کرده است.

چگونگی وضعیت کودکان، زنان و افراد آسیب پذیر در فرآیند اخراج اجباری مهاجرین افغان

به اساس قوانین بشر دوستانه زنان و کودکان همیشه بعنوان افراد آسیب پذیر شناخته میشوند؛ که فیصدی قابل ملاحظه ای از مهاجرین را کودکان تشکیل میدهد. دقیقاً یونسف در گزارش خود ابراز داشته است که بیش از ۵۰۰۰ کودک بدون همراه تنها در ماه جون اخراج شده اند. مطابق ماده ۹ کنوانسیون حقوق کودک، جداسازی کودکان از والدین شان ممنوع است. کودکان نباید بدون رضایت والدین یا سرپرست قانونی از آنها جدا شوند. مگر در مواردی که مقامات صالح تشخیص دهد.. اما در اخراج کودکان افغان از ایران این قاعده نیز رعایت نشده و جدا سازی گسترده کودکان از والدین شان بدون دلایل موجه صورت گرفته است.

به همین ترتیب زنان و دختران که در داخل افغانستان با تبعیض سیستماتیک و تعقیب و آزار بر مبنای جنسیت مواجه اند خصوصاً زنان بی سرپرست یا مجرد، هنگام بازگشت با محدودیت های شدید سفر، عدم دسترسی به کمک و امکانات مواجه میباشند. در عین حال، گروه های آسیب پذیر دیگر نظیر فعالان حقوق بشر، روزنامه نگاران، و منسوبین نهادهای امنیتی و دفاعی دولت پیشین افغانستان در معرض تهدید های جدی قرار دارند که در بین این اخراج شده گان هستند.

چگونگی حقوق کودکان، حق آموزش، سلامت و امنیت پس از بازگشت مهاجرین افغان به کشور

کودکان بازگشتی از ایران در بسیاری موارد از حق آموزش محروم میشوند، به ویژه دختران که طبق سیاست های طالبان از تحصیل فراتر از کلاس ششم منع شده اند. این نقض آشکار کنوانسیون حقوق کودک است، این اخراج ها آینده هزاران فرد را به خطر انداخته است.

در حوزه سلامت نیز، نبود مراکز بهداشتی درمانی و واکسیناسیون در مناطق مرزی، بحران های جسمی و روانی برای کودکان به همراه داشته است.

در بعد امنیتی، کودکانی که در ایران به دنیا آمده یا رشد کرده اند، در بازگشت با محیطی ناآشنا، زبان و فرهنگ متفاوت و خطرات واقعی چون سربازگیری، بهره کشی، یا ازدواج اجباری مواجه اند.

نقش جامعه مدنی و مردم ایران و افغانستان در حمایت یا اعتراض به روند اخراج ها

نقش جامعه مدنی افغانستان هم در فضای مجازی هم در کمک رسانی بسیار گسترده و هم فعالانه بوده است. در ایران، تعداد اندکی از فعالان مدنی، نویسندگان، روزنامه نگاران مستقل و انجمن های صنفی، اعتراض هایی محدود به اخراج های خشن و غیرقانونی داشته اند. اما سانسور، فضای امنیتی و تبلیغات نژادپرستانه علیه مهاجرین افغانستانی، امکان شکل گیری اعتراضات فراگیر را به شدت محدود کرده است. برخی نهادهای بین المللی مانند UNHCR و IOM هشدارهایی صادر کرده اند، اما تاکنون اقداماتی مؤثر، سیستماتیک و هماهنگ در سطح بین المللی برای توقف این روند صورت نگرفته است.

نتیجه گیری

آنچه از مجموع بررسی‌ها برمی‌آید، نشان می‌دهد که روند اخراج مهاجرین افغان از ایران، نه تنها فاقد مبنای حقوقی شفاف و منطبق با اصول بین‌المللی است، بلکه در عمل به نقض گسترده حقوق بشر، بی‌توجهی به وضعیت افراد آسیب‌پذیر، و افزایش بی‌ثباتی در منطقه منجر شده است.

دولت ایران با بهره‌گیری ابزاری از مسئله مهاجرت در سیاست‌های داخلی و منطقه‌ای، اصل عدم بازگشت، ممنوعیت اخراج‌های خودسرانه و حق برخورداری از دادرسی منصفانه را نادیده گرفته است. در مقابل، دولت طالبان نیز به دلیل ضعف ساختاری و نداشتن ظرفیت لازم، عملاً قادر به تأمین حداقل نیازهای انسانی بازگشت‌کنندگان نیست.

نتیجه این چرخه، ایجاد بحران انسانی عمیق در مناطق مرزی، تهدید معیشت هزاران خانواده، گسترش آسیب‌های اجتماعی و تضعیف چشم‌انداز ثبات در افغانستان است. در چنین شرایطی، مداخله مسئولان نهادهای بین‌المللی، پایبندی دولت‌ها به تعهدات حقوقی، و تقویت رویکردهای انسانی در مدیریت پدیده مهاجرت، بیش از هر زمان دیگری ضرورت دارد.

پیشنهادهای

در ادامه، مجموعه‌ای از پیشنهادات حقوقی و بین‌المللی برای بهبود وضعیت مهاجرین افغان در ایران و مدیریت بحران اخراج‌های اجباری ارائه می‌شود. این پیشنهادات بر پایه اصول حقوق بین‌الملل، اسناد حقوق بشری و تجارب بین‌المللی تدوین شده‌اند:

۱. پایبندی به اصل عدم بازگشت (Non-Refoulement)

دولت ایران باید صراحتاً متعهد شود که از اخراج یا بازگرداندن افرادی که در صورت بازگشت با تهدید جدی علیه جان، آزادی یا کرامت خود روبرو هستند، خودداری خواهد کرد؛ حتی اگر ایران عضو کنوانسیون ۱۹۵۱ نباشد، این اصل بخشی از حقوق بین‌الملل عرفی و الزام‌آور برای تمامی دولت‌ها است.

۲. تفکیک میان مهاجران، پناهیویان و پناهندگان

ایران باید سازوکاری شفاف و قانونی برای بررسی وضعیت افراد، بر اساس نیاز به حمایت بین‌المللی یا وضعیت خاص انسانی (نظیر کودکان، بیماران، زنان باردار، قضایای خاص و سالمندان) ایجاد کند. استفاده از معیارهای فردی به جای اخراج‌های دسته‌جمعی، مطابق ماده ۱۳ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، الزامی است.

۳. ممنوعیت اخراج‌های خودسرانه و بدون دادرسی منصفانه

هرگونه تصمیم به اخراج باید با حق دسترسی مهاجر به وکیل، مترجم، نهاد قضایی مستقل و فرصت ارائه دفاع همراه باشد.

بازداشت مهاجرین باید تنها در موارد ضروری، متناسب و با نظارت قضایی انجام شود و بازداشت‌های خودسرانه مطابق ماده ۹ میثاق حقوق مدنی و سیاسی ممنوع است.

۴. ایجاد کمیته ملی حمایت از پناهیویان و مهاجران

تشکیل یک نهاد مستقل (با حضور نمایندگان دولت، نهادهای مدنی، و سازمان‌های بین‌المللی) برای نظارت بر روند اخراج، رسیدگی به شکایات مهاجران و پیشنهاد اصلاحات قانونی، ضروری است.

۵. تعامل فعال و شفاف با نهادهای بین‌المللی

ایران باید همکاری خود را با سازمان‌هایی مانند UNHCR، IOM و دفتر حقوق بشر سازمان ملل تقویت کرده و اجازه حضور و نظارت آن‌ها را در فرآیندهای اخراج، اردوگاه‌ها و مرزها فراهم کند.

درخواست رسمی برای کمک‌های فنی، مالی و تخصصی از سوی این نهادها برای مدیریت منصفانه و انسانی وضعیت مهاجرین توصیه می‌شود.

۶. راه‌اندازی سازوکارهای نظارتی منطقه‌ای و بین‌المللی

ایجاد «کارگروه مشترک منطقه‌ای» میان ایران، افغانستان، نهادهای سازمان ملل و کشورهایی که مهاجرین افغانستانی را می‌پذیرند، می‌تواند به تبادل اطلاعات، هماهنگی در سیاست‌ها و پیشگیری از بحران‌های مشابه در آینده کمک کند.

منابع

منابع آماری و رسمی

<https://afghanistan.iom.int/news/record-256000-afghan-migrants-return-iran-iom-warns-dire-funding-shortfall>

<https://www.unocha.org/publications/report/afghanistan/afghanistan-returnees-overview-19-july-2025>

اسناد قانونی

https://www.google.com/search?sca_esv=2dcb3ec73b8f4595&sxsrf=AE3TifOjZf4UlcsBGclm_EKSyxK3dE8Yug:1754038896929&q=%DA%A9%D9%86%D9%88%D8%A7%D9%86%D8%B3%DB%8C%D9%88%D9%86+%DB%B1%DB%B9%DB%B5%DB%B1+%D9%BE%D9%86%D8%A7%D9%87%D9%86%D8%AF%DA%AF%D8%A7%D9%86+%22%D9%84%DB%8C%D9%86%DA%A9%22&sa=X&ved=2ahUKEwiLqP6KoOmOAxVTiP0HHd7pJcYQ5t4CegQIGRAB

https://www.google.com/search?sca_esv=2dcb3ec73b8f4595&sxsrf=AE3TifNL4A3RgRtAOPJS1jkSQVUhdL_NAw:1754038995733&q=%22%D9%84%DB%8C%D9%86%DA%A9%22+%D8%A7%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%85%DB%8C%D9%87+%D8%AC%D9%87%D8%A7%D9%86%DB%8C+%D8%AD%D9%82%D9%88%D9%82+%D8%A8%D8%B4%D8%B1&sa=X&ved=2ahUKEwis_Iy6oOmOAxU3yLsIHfLLCkcQ5t4CegQIGBAB

لینک سوالات تحقیق

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSf75QRs_hdBfwr7Er_DqmLGAHeHK89DUu5KdFXd22tB_fllZg/viewform?usp=header

مرکز مشاوره حقوقی و اجتماعی آوا
صدایی برای آگاهی، عدالت و برابری

مشاوره حقوقی رایگان

آیا شما یا خانواده تان در معرض اخراج اجباری از ایران قرار دارید؟

آیا به افغانستان برگشتید اما مشکلات حقوقی حل نشده در ایران دارید؟

آیا در ایران تجربه خشونت و تبعیض و نقض حقوق انسانی را داشته اید؟

www.awalegalsocial.com

info@awalegalsocial.com

0031644968519

0031684319723

واتساپ

